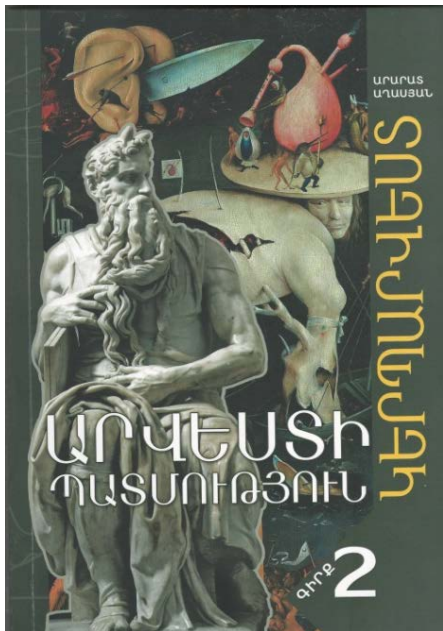

Արարատ ԱՂԱՍՅԱՆ, Արվեստի պատմություն. կերպարվեստ, գիրք երկրորդ, Երևան, «Արմավ», 2022, 308 էջ:

Արվեստի պատմության իմացությունն իբրև մարդկության քաղաքակրթությունների զարգացման ընթացք, ոչ միայն անցյալի վերաիմաստավորում ու վերարժևորում է, այլև ապագան ճշմարիտ ուղիով կառուցելու հնարավորություն: Մեզ հասած արվեստի արտահայտման առաջին իսկ նմուշները մարդկային հոգևոր ներաշխարհի ապացույցն են, նրա՝ ադամական և աստվածային էության փաստացի վկաները: Նորոքյա տագնապալից երևույթներից մեկը մարդկության համար հոգևորից, հետևաբար՝ աստվածային բնությունից հեռացումն է: Ուստի այսօր, առավել քան երբևէ, կենսական է արվեստի, նրա ուսուցման դերի արժևորումը, մասնավորապես երիտասարդների շրջանում՝ սերունդների կրթված հերթագայությունն ապահովելու համար:

Այս առումով չափազանց նշանակալի է Արարատ Աղասյանի «Արվեստի պատմություն. կերպարվեստ» ուսումնական ձեռնարկի հրատարակումը: Ձեռնարկի 1-ին գիրքը, որը լույս է տեսել 2020-ին, ներկայացնում է նախնադարյան ժամանակաշրջանից մինչ եվրոպական Վերածննդի դարաշրջանի կերպարվեստի պատմությունը: Վերոնշյալ պատմության համատեքստում դիտարկված է նաև նախնադարյան Հայաստանի, Ուրարտուի (Վանի թագավորության), հելլենիստական և միջնադարյան Հայաստանի կերպարվեստը:

«Արվեստի պատմություն. կերպարվեստ» ձեռնարկի 2-րդ գիրքն ընդգրկում է Վերածննդի դարաշրջանի եվրոպականից մինչև 20-րդ դարասկզբի կերպարվեստի համառոտ պատմությունը, XVIII-XIX դդ. ռուսական և XVIII-XIX դդ. Հայկական կերպարվեստի ներկայացումը:

Հեղինակն իր գիտական, ստեղծագործական, հետազոտական կյանքում մշտապես ուսումնասիրել է հայ և համաշխարհային արվեստի պատմության տարբեր փուլեր, որոնց վերջնակետը դարձել են գիտական մեծարժեք հրապարակումները (մենագրություններ, հոդվածներ, ալբոմներ, կատալոգներ և այլն): Արարատ Աղասյանի յուրաքանչյուր հետազոտություն արժեքավոր համալրում է արվեստի պատմության գրադարանում:

«Արվեստի պատմություն. կերպարվեստ» ուսումնական ձեռնարկի 2-րդ գրքի «Գլուխ Ա. Վերածննդի դարաշրջանի եվրոպական կերպարվեստը» վերնագրի ներքո անդրադառնալով XIV-XV դդ. Իտալիայում առաջացած, ապա

եվրոպական մի քանի երկրներում տարածված առաջադիմական աշխարհայացքի՝ հումանիզմի հիման վրա ձևավորված Վերածննդին, նրա գեղագիտական իդեալներին, հեղինակը հանգամանորեն ներկայացնում է հումանիզմի գաղափարներն ու վերջինների դրսևորումը ռենեսանսյան արվեստում: Ինչպես նշում է հեղինակը՝ «...գլխավոր հերոսը դարձավ գեղեցիկ, ներդաշնակորեն զարգացած, հոգևոր, մտավոր և ստեղծագործական անսահմանափակ կարողություններ ունեցող մարդը (անձը, անհատը)» (էջ 4): Արվեստաբանը մանրամասնորեն ներկայացնում է մշակութային այդ պատմաշրջանը, որ անտիկ արվեստի հանդեպ առաջացած աննախադեպ հետաքրքրության արդյունքում կոչվեց Վերածնունդ: Այդուհանդերձ, Աղասյանը նշում է, որ այն չի կարելի համարել անտիկ արվեստի ընդօրինակում, քանի որ մշակվեց գեղարվեստական նոր ոճ, որը դրսևորվեց կերպարվեստի բոլոր տեսակներում (էջ 4):

Հեղինակն ընդգծում է, որ Վերածննդի հայրենիք Իտալիայի ռենեսանսյան պատմաշրջանի զարգացմանն ու վերելքին նպաստել են կաթոլիկ եկեղեցին ու իշխանավոր հարուստ ընտանիքները: Նաև առանձին անդրադարձ է կատարվում իտալական Վերածննդի պատմական փուլերին՝ Պրոտոռենեսանս կամ Նախավերածնունդ, Վաղ Վերածնունդ, Բարձր Վերածնունդ և Ուշ Վերածնունդ՝ յուրաքանչյուր փուլում նշելով այդ ժամանակահատվածի պատմական իրավիճակը, վարպետներին, նրանց կերտած ստեղծագործություններն ու թողած ժառանգությունը (Ջոտտո դի Բոնդոնե, Լորենցո Գիրեթտի, Մազաչչո, Պիեռո դելլա Ֆրանչեսկա, Անդրեա Մանտենիա, Սանդրո Բոտիչելլի, Լեոնարդո դա Վինչի, Ռաֆայել, Միքելանջելո Բուոնարոտտի, Ջորջոնե, Տիցիան, Յակոպո Պոնտորմո, Ֆրանչեսկո Պարմիջանինո, Անյոլո Բրոնզինոյի, Բենվենուտո Զելլինի, Պաոլո Վերոնեզե, Տինտորետտո և այլք): Հեղինակն առանձնահատուկ բժախնդրությամբ ոչ միայն ընթերցողին ներկայացնում է արվեստագետին, նրա կյանքի ու ստեղծագործության ուղին, այլև վերլուծում նկարիչներին, քանդակագործներին բնութագրող հորինվածքներ՝ դրանք ներկայացնելով հեղինակների հոգեվիճակի, մտորումների, նաև տվյալ ժամանակահատվածի որոշակի նպատակադրումների տեսանկյունից:

Գիտնականն առանձնակի բժախնդրությամբ ընդգծում է խոշորագույն մշակութային կենտրոններն ու կացութաձևի առանձնահատկությունները, երևան հանում յուրաքանչյուր ժամանակաշրջանի և իրականության արձագանքն իբրև շրջապատող իրադարձությունների տարեգրություն: Միաժամանակ պատկերացում է տալիս իրար հարևանությամբ զարգացող երկրների արվեստի մշակութային որոշակի տարբերությունների վերաբերյալ: Այսպես՝ ներկայացնելով իտալական Ռենեսանսի համեմատությամբ շուրջ հարյուրամյա ուշացումով XV դարում սկիզբ առած Հյուսիսային Վերածնունդը, հեղինակը մատնանշում է միջնադարի ուժեղ ազդեցությունը կրող և կրոնական սիմվոլիկ տարրերով ու պայմանական ձևերով հագեցած, առավելապես գոթական, քան անտիկ մշակույթի հետ կապված արվեստը: Հատկապես Նիդեռլանդներում և Գերմանիայում ինքնատիպ դրսևորում ստացած Հյուսիսային Վերածննդի վարպետների ստեղծագործությունների մեկնաբանմամբ արվեստաբանն առավել համակողմանի

պատկերացում է տալիս ժամանակաշրջանի մասին (Վան Էյք եղբայրներ, Հիերոնիմ Բոսխ, Պիտեր Բրեյգել Ավագ, Ալբրեխտ Դյուրեր, Մաթիաս Գրյունեվալդ, Լուկաս Կրանախ Ավագ, Հանս Հոլբայն Կրտսեր և այլք):

«Գլուխ Բ. XVII դարի եվրոպական կերպարվեստը» վերնագրի ներքո խոսելով XVII դարի եվրոպայի քաղաքական, տնտեսական իրադրությունից, արվեստաբանը ներկայացնում է եվրոպական տարբեր երկրների գեղարվեստական մշակույթների միջև եղած ընդհանրությունները՝ անկախ ազգային որոշակի առանձնահատկություններից: Կրկին, արվեստագետների ժանրաթեմատիկ առանձնահատկությունների, ստեղծագործելու յուրատեսակ ոճի մեկնաբանմամբ, Ա. Աղասյանն ընդգծում է Վերածննդի դարաշրջանի համեմատությամբ XVII դարի արվեստի գեղարվեստական առավել բարդ և հակասական էությունը. թեև մարդու կերպարը շարունակում էր մնալ արվեստագետների ուշադրության կենտրոնում, այդուհանդերձ, աշխարհի ամբողջական և առավելապես բանաստեղծական ընկալումն այսուհետ խաթարվում է: «Վերածննդի դարաշրջանում գովերգված *տրիտանները*՝ առասպելական ուժով օժտված մարդիկ, իրենց տեղն այլևս զիջում են շրջակա միջավայրից, հասարակական կյանքից և կեցության օբյեկտիվ օրենքներից սեփական կախվածությունը գիտակցող հասարակ մարդուն», - նշում է գիտնականը (էջ 62): Ներկայացնելով XVII դարի եվրոպական արվեստը բնութագրող երկու մեծ ոճերը՝ բարոկկոն և կլասիցիզմը, նա անդրադառնում է տվյալ ժամանակաշրջանի գրեթե բոլոր վառ ներկայացուցիչներին, առանձնահատուկ շեշտադրում է արվեստագետների համակողմանի օժտվածությունը՝ առանձին նշելով նրանց բազմատեսակ և իրարից տարբերվող գործունեությունը. Իտալիայում՝ Լոդովիկո, Ագոստինո և Աննիբալե Կառաչչի, Ջովաննի Լորենցո Բերնինի, Կարավաջո, Ֆլանդրիայում՝ Պիտեր Պաուլ Ռուբենս, Անտոնիս Վան Դեյք, Յակոբ Յորդանս, Ֆրանս Սնեյդերս, Ադրիան Բրաուվեր, Դավիթ Թենիրս Կրտսեր, Հոլանդիայում՝ Ֆրանս Հալս, Ռեմբրանդտ վան Ռեյն, Ադրիան վան Օստադե, Գերարդ Տերբորխ, Էմանուել դե Վիտտե, Յան Ստեն, Գաբրիել Մետսյու, Պիտեր դե Հոխ, Յան Վերմեեր, Յան Վան Գոյեն, Յակոբ վան Ռեյսդալ, Վիլհելմ Հեդա, Պիտեր Կլաս, Վիլհելմ Կալֆ, Իսպանիայում՝ Էլ Գրեկո, Խոսե (Խուսեպե) Ռիբերա, Ֆրանչեսկո Սուրբարան, Դիեգո Վելասկես, Ֆրանսիայում՝ Ժակ Կալլո, Ժորժ դը Լատուր, Լուի Լընեն, Նիկոլա Պուսսեն, Կլոդ Լորեն և այլք:

«Գլուխ Գ. XVIII դարի եվրոպական կերպարվեստը» վերնագրված հատվածը լավագույնս պատկերացում է տալիս XVIII դարի՝ բանականության դարաշրջանի արվեստի առաջընթացի մասին՝ դիտարկելով վերոնշյալը տեխնիկական զարգացման, բնական և ճշգրիտ գիտությունների, աշխարհագրության, հնագիտության, պատմագիտության և մատերիալիստական փիլիսոփայության վերելքի համատեքստում: Այդ դարի ամբողջ ընթացքում արվեստի տարբեր ոճերի և ուղղությունների պայքարը, նաև այդ ամենի արդյունքում Լուսավորության լուսավորական ծրագրի իրագործումն Ա. Աղասյանը մեկնաբանում-երևակում է եվրոպական տարբեր երկրներում ստեղծագործած խոշոր ներկայացուցիչների արվեստի բնութագրմամբ. Ֆրանսիայում՝ Անտուան Վատտո, Ժան Բա-

տիստ Շարդեն, Ֆրանսուա Բուշե, Ժան Բատիստ Գրյոզ, Ժան Օնորե Ֆրագոնար, Ժակ Լուի Դավիդ, Ժան Անտուան Հուգոն, Իտալիայում՝ Ջովաննի Բատիստա Տիեպոլո, Ջովաննի Անտոնիո Կանալետտո, Ֆրանչեսկո Գվարդի, Անգլիայում՝ Ուիլյամ Հոգարտ, Ջոշուա Ռեյնոլդս, Թոմաս Գեյնսբորո և այլն:

«Գլուխ Դ. XIX դարի եվրոպական կերպարվեստը» բաժնում համապարփակ ներկայացված են XIX դարի եվրոպական արվեստում հաջորդաբար և զուգահեռաբար զարգացող մի քանի հիմնական ուղղություններն ու ոճերը՝ նեոկլասիցիզմը, ռոմանտիզմը, ռեալիզմը և իմպրեսիոնիզմը, նաև՝ այդ դարի Եվրոպայի պատմական բարդ զարգացումը: Այս ժամանակահատվածի բազմաթիվ խոշոր և ինքնատիպ վարպետների ժառանգության վերծանմամբ արվեստագետը փոխանցում է ժամանակաշրջանի շունչը: Անգլիայում՝ Ուիլյամ Թյորներ, Ջոն Կոնսթեբլ, Ուիլյամ Հոլմեն Հանթ, Դանթե Գաբրիել Ռոսետի, Ջոն Էվերեթ Միլլե, Էդվարդ Բյորն-Ջոնս, Իսաանիայում՝ Ֆրանսիսկո Գոյա, Ֆրանսիայում՝ Ժան Օգյուստ Դոմինիկ Էնգր, Թեոդոր Ժերիկո, Թեոդոր Ռուսո, Գյուստավ Կուրբե, Էդուարդ Մանե, Կլոդ Մոնե, Օգյուստ Ռենուար, Էդգար Դեգա, Կամիլ Պիսարո, Ալֆրեդ Սիսլեյ, Պոլ Սեզան, Պոլ Գոգեն, XIX դարավերջին ասպարեզ իջած հոլանդացի Վինսենտ վան Գոգ, Անրի դը Թուլուզ - Լոտրեկ, Ամադեո Մոդիլյանի, Օգյուստ Ռոդեն, Գյուստավ Մորո, Էդվարդ Մունկ և այլք:

«Գլուխ Ե. XVIII դարի ռուսական կերպարվեստը» բաժինն անդրադարձ է XVII-XVIII դդ. սահմանագծին սկսված նոր պատմությամբ հիմք դրվող փոփոխություններին: ընդամենը մի քանի տասնամյակում Ռուսաստանում երևան եկան Եվրոպայում իրար հաջորդած հիմնական ոճերն ու ուղղությունները: Հեղինակը, ներկայացնելով վերջինները, վերլուծում-բնութագրում է ժամանակի առավել հիմնաքարային արվեստագետներին՝ համապարփակ պատկերացում տալով ռուսական մշակույթի մասին (Իվան Նիկիտին, Անդրեյ Մատվեն, Իվան Վիշնյակով, Ալեքսեյ Անտրոպով, XVIII դարի կեսերին ռուսական մշակույթում բացառիկ ներդրում ունեցած ռուս առաջին բնախույզ գիտնական, տաղանդավոր բանաստեղծ ու գեղանկարիչ Միխայիլ Լոմոնոսով, ծագումով իտալացի ճարտարապետ և քանդակագործ Բարթոլոմեո Կառլո Ռաստրելլի, Իվան Արզունով, Ֆեոդոր Ռոկոտով, Դմիտրի Լևիցկի, պատմանկարիչ Անտոն Լոսենկո, բնանկարիչ Սեմյոն Զեդրին, ռուսական քաղաքային բնանկարի հիմնադիր Ֆեոդոր Ալեքսեն, քանդակագործ Ֆեդոտ Շուբին, անտիկ դիցաբանության թեմաներով ստեղծագործող Միխայիլ Կոզլովսկի և այլք):

«Գլուխ Զ. XIX դարի ռուսական կերպարվեստը» հատվածն սկիզբ է առնում 1812 թ. Նապոլեոն Բոնապարտի հանդեպ տարած ռուս ժողովրդի հաղթանակով և արվեստի վրա թողած ազդեցություններով: XIX դարի առաջին կեսի ռուսական կերպարվեստում, նաև՝ գեղարվեստական մշակույթի այլ ոլորտներում, կարևոր դեր է խաղացել իր դրսևորումներով սենտիմենտալիզմին մոտ ռոմանտիզմը: Վերջինի բնութագրական հատկանիշներից էր սերտ կապը կլասիցիզմի հետ: Անդրադառնալով XIX դարի կեսերի Ռուսաստանի ներքաղաքական, հասարակական կյանքին և արվեստին, հեղինակը նշում է, որ XIX դարը դարձավ իրավամբ ռուսական գեղանկարչության Ոսկեդարը՝ ներկայացնելով ստեղծա-

գործություններում արտահայտված դարաշրջանի ազգային վերելքի իդեալները (Օրեստ Կիպրենսկի, Սիլվեստր Շչեդրին, Ալեքսեյ Վենեցիանով, Կառլ Բրյուլով, Պավել Ֆեդոտով, Իվան Կրամսկոյ, Նիկոլայ Գե, Վասիլի Վերեշչագին, հայ մեծանուն ծովանկարիչ Իվան (Հովհաննես) Այվազովսկի, Իվան Շիշկին, Ալեքսեյ Սավրասով, Արխիպ Կուինջի, Վասիլի Պոլենով, Իլյա Ռեպին, Վասիլի Սուրիկով, Վիկտոր Վասնեցով, Իսահակ Լևիտան, Միխայիլ Նեստերով, Միխայիլ Վրուբել, Վալենտին Սերով, Վիկտոր Բորիսով-Մուսատով, Ֆեդոս Շչեդրին, Իվան Մարտոս, Պաոլո Տրուբեցկոյ և այլն) արվեստագետների գործերում:

«Գլուխ Է. XIX դարի և XX դարակգրի հայկական կերպարվեստը» բաժինն սկսվում է 1828 թ. Ռուսական կայսրության մեջ Արևելյան Հայաստանի մտնելով, երբ ազգային կերպարվեստն սկսեց զարգանալ նոր՝ աշխարհիկ-իրապաշտական հիմքերի վրա՝ վերջնականապես հրաժարվելով միջնադարյան արվեստի կանոնիկ լեզվից ու պայմանական ձևերից՝ այն արագորեն յուրացրեց ռուսական և արևմտաեվրոպական նոր գեղարվեստի փորձը, հասունացավ ու ճյուղավորվեց՝ չկորցնելով ազգային դիմագիծը: Աշխատության այս հատվածում հեղինակը ներկայացնում է համեմատաբար ավելի արտոնյալ վիճակում գտնվող Թիֆլիսի՝ նոր կերպարվեստի սկզբնավորումն ազդարարած (1830-1840-ական թթ., Հակոբ և Աղաթոն Հովնաթանյաններ, Ստեփանոս Ներսիսյան, Հովհաննես Այվազովսկի և այլք) արվեստագետներին, որոնք հիմնականում ծնվել, ապրել և ստեղծագործել են Վրաստանի մայրաքաղաքում:

Արվեստաբանը հանգամանորեն ներկայացնում է ինչպես արևելահայ, այնպես էլ արևմտահայ արվեստը, Նոր շրջանի կերպարվեստի ակունքներում կանգնած առավել օժտված, ինքնատիպ ոճով առանձնացող ստեղծագործներին (Հակոբ Հովնաթանյան, Ստեփանոս Ներսիսյան, Հովհաննես Այվազովսկի, Աղաթոն Հովնաթանյան, Հովհաննես Քաթանյան, Մանասենների նկարչական գերդաստանի վերջին շառավիղներ, Հովհաննես Պեյզատ, Աբրահամ Սաքալյան, Պետրոս Սրապյան, Մելքոն Տիրացույան, Հովհաննես Սազրգյան, Գևորգ Բաշինջաղյան, Եղիշե Թադևոսյան, Արշակ Ֆեթվաճյան, Փանոս Թերլեմեզյան, Ժան Ալխազյան, Վահրամ Գալֆեճյան, Սեդրակ Առաքելյան, Ռաֆայել Շիշմանյան, Մարտիրոս Սարյան, Հարություն Շամշինյան, Հմայակ Արծաթապանյան, Սարգիս Խաչատուրյան, Վարդգես Սուրենյանց, Ստեփան Աղաջանյան, Հմայակ Հակոբյան, Հովսեփ Փուշման, Էդգար Շահին, Վանո Խոջաբեկյան, Երվանդ Ոսկան, Անդրեաս Տեր-Մարության, Հակոբ Գյուրջյան և այլք):

Պատմական այս ժամանակաշրջանն ընդգրկող վերոնշյալ իրադարձություններին հեղինակի մանրակրկիտ անդրադարձը ևս մեկ հնարավորություն է ծանոթանալու, վերհիշելու և պատմությունից դասեր քաղելու, մասնավորապես երիտասարդ սերնդի համար:

Մեր կողմից ձեռնարկին մանրամասնորեն անդրադառնալն ուներ մեկ նպատակ՝ ընդգծել այս աշխատության բացառիկ կարևորությունն ու արդիականությունը:

Հատուկ ուշադրության է արժանի պրոֆեսոր Արարատ Աղասյանի ոչ միայն արվեստաբանական-գիտական մոտեցումը ցանկացած թեմային, այլև, ինչը

շատ կարևոր է՝ մտքի գեղեցիկ շարադրումը, հարուստ, մաքրամաքուր լեզուն և բառի արժևորումը: Այս ամենով գիտնականն առավել ընդգծում է արվեստի կրթող գրավչությունը, որի ապացույցն են նրա բազմաթիվ աշխատությունները¹: Ճանաչված արվեստագետն իր գիտելիքներն է ներդնում գեղարվեստական ուսուցման բնագավառում:

Ինչպես նշեցինք մեր խոսքի սկզբում, ուսումնասիրությունն արժեքավոր է ոչ միայն արվեստի մասին մեծագին, տարատեսակ տեղեկատվությամբ, տվյալ ժամանակաշրջանների պատմական-քաղաքական իրադարձությունների ներկայացմամբ, արվեստում վերջինների արտացոլմամբ, այլև՝ «Արվեստի պատմություն. կերպարվեստ» ձեռնարկը մայրենի լեզվով հրատարակված առաջին կարևորագույն ուսումնասիրությունն է: Այն ունի մեծագույն առաքելություն՝ դաստիարակել բարեկիրթ, արժանապատիվ, հոգևոր հարուստ ներաշխարհով սերունդ:

Հռիփսիմե ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

արվեստագիտության թեկնածու

ԵՊՀ Հայ արվեստի պատմության և տեսության ամբիոն

¹ Արարատ Աղայան. Հայ կերպարվեստի զարգացման ուղիները XIX-XX դդ. Երևան, «Ոսկան Երևանցի», 2009, Արարատ Աղայան. Քաջագի մշտավառ կանթեղը. Երևան, «Տիգրան Մեծ», 2009, Арапат Агасян. Символизм и творчество Мартироса Сарьяна. Ереван, «Ոսկան Երևանցի», 2012, Արարատ Աղայան. Երվանդ Քոչարի տարածության մեջ. Երևան, «Ոսկան Երևանցի», 2013, Արարատ Աղայան. Կոմիտասը հայ նկարիչների և քանդակագործների աչքերով. Երևան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 2019 ևն, ինչպես նաև բազմաթիվ հոդվածներ, այլոսմներ և մենագրություններ: